

3.2.1 Utangulizi

Matokeo ya jumla ya somo la Kiswahili katika mwaka wa 2021 yameimarika kiasi. Hata hivyo, utendaji wa asilimia kubwa ya wanafunzi ungali hafifu. Hili linadhihirika kupitia kwenye matokeo ya karatasi ya pili, ambayo yalishuka kwa kiwango cha kushughulisha. Uchanganuzi huu unanuiwa kutathmini utendaji wa watahiniwa katika karatasi mahususi, na katika somo la Kiswahili kwa jumla. Jedwali lifuatalo linaonyesha matokeo ya mthani wa somo la Kiswahili katika kipindi cha miaka minane (2014 hadi 2021).

Jedwali 8: Matokeo ya Mthani wa Kiswahili (2014 – 2021)

Mwaka	Karatasi	Watahiniwa	Upeo	Alama ya Wastani	Alama Tenganishi
2014	1	482,122	40	20.17	5.26
	2		80	32.27	12.60
	3		80	42.93	15.81
	Jumla		200	95.36	29.88
2015	1	5211,59	40	20.86	5.19
	2		80	36.12	13.50
	3		80	38.80	15.38
	Jumla		200	95.76	31.02
2016	1	571,176	40	18.23	5.53
	2		80	34.11	13.83
	3		80	25.67	12.87
	Jumla		200	77.97	29.07
2017	1	610,392	40	18.84	5.23
	2		80	25.45	11.79
	3		80	25.15	13.42
	Jumla		200	69.43	27.49
2018	1	659,465	40	16.98	4.82
	2		80	27.22	10.88
	3		80	22.20	11.95
	Jumla		200	66.40	24.76
2019	1	694,982	40	19.88	5.43
	2		80	36.50	12.64
	3		80	21.08	12.64
	Jumla		200	77.46	28.03
2020	1	743,395	40	20.19	5.28
	2		80	34.99	12.81
	3		80	25.88	16.00
	Jumla		200	81.05	31.28
2021	1	822,267	40	19.44	6.28
	2		80	31.46	12.93
	3		80	31.19	19.48
	Jumla		200	82.09	35.34

Kutokana na jedwali hili, pamoja na takwimu na ripoti nyingine za uchanganuzi wa karatasi za mitihani ya Kiswahili ya mwaka huu, imedhihirika kwamba kwa jumla:

- (i) Utendaji wa watahiniwa katika utungaji umebakia katika kiwango cha mwaka jana. Haya yanadhihirishwa na kushuka kwa nukta chache mno kwa alama wastani ya karatasi ya kwanza (102/1) kutoka **20.19** mwaka 2020 hadi **19.44** mwaka huu. Alama ya juu zaidi iliyotuzwa ni **39/40** ikilinganishwa na **36/40** ya mwaka jana. Ni mtahiniwa **mmoja** tu ambaye alipata alama hii. Alama iliyotuzwa wanafunzi wengi ni **25/40**. Jumla ya watahiniwa waliotuzwa alama hii ni **49,500**. Kutoka na uchanganuzi, ni dhahiri kwamba idadi ya watahiniwa ambao walipata asilimia sabini (**28/40**) ilishuka kiasi kutoka **29,597 (3.94%)** mwaka 2020 hadi **27,586 (3.33%)** mwaka huu. Hata hivyo, asimia ya watahiniwa waliopata alama za chini zaidi ilipungua kiasi. Kwa mfano, idadi ya watahiniwa waliopata alama 1/40 ilishuka kutoka **1,453** mwaka 2020 hadi **817** mwaka huu.
- (ii) Hata hivyo, uchanganuzi umedhihirisha kwamba, bado kuna wanafunzi ambao wana changamoto kubwa katika mawasiliano. Haya yanadhihirishwa na, kwa mfano, watahiniwa **3049** ambao walipata alama **4/40**. Imebainika kwamba wanafunzi **7,688** walipata baina ya alama **1** na **5** japo hali hii ni nafuu ikilinganishwa na mwaka wa 2020 ambapo watahiniwa **9,874** walikuwa atika safu hii. Pia, karatasi ya kwanza bado haijawatenga vyema wanafunzi bora na wale hafifu. Hili linadhihirishwa na alama tenganisho (**6.28**) ambayo iko chini sana ikilinganishwa na alama ya tenganisho ya kikaida (**15.00**). Hali hii inaweza kuhusishwa na watahini kuwa na mtazamo nafsi wakati wa kuzitathmini insha za watahiniwa na kuishia kuwaweka katika viwango sawa au vinavyokaribiana.
- (iii) Alama ya wastani ya karatasi ya pili (102/2) imeshuka kwa pointi **3.53** kutoka **34.99** mwaka 2020 hadi **31.46** mwaka huu. Alama ya juu zaidi iliyotuzwa mwaka 2021 ni **75/80** ikilinganishwa na **76/80** ya mwaka 2020. Ni mwanafunzi **mmoja** tu ambaye alipata alama hii. Idadi wa watahiniwa waliopata baina ya **70/80** na **76/80** ilishuka kiasi kutoka **377** mwaka 2020 hadi **371** mwaka huu. Alama iliyotuzwa watahiniwa wengi (**23,293**) ni **26/80**. Hali kadhalika, imebainika kwamba idadi ya watahiniwa wanaopata alama za juu ilishuka kwa kiwango muhimu. Mithala, idadi ya wanafunzi waliopata asilimia **70 (56/80)** katika karatasi hii ilishuka kutoka **41,136** mwaka 2020 hadi **5,406** mwaka 2021. Hata hivyo, karatasi hii iliweza kuwatenga vyema wanafunzi bora na wale hafifu. Alama tenganisho ilipanda kiasi kutoka **12.81** ya mwaka 2020 hadi **12.93** mwaka huu.
- (iv) Uchanganuzi umebainisha kwamba bado kuna wanafunzi ambao umilisi wao ni wa kiwango cha chini. Idadi muhimu ya watahiniwa ilipata alama za chini. Kwa mfano, wanafunzi **6,384** walipata baina ya alama **1/80** na alama **5/80** ikilinganishwa na watahiniwa **5,979**, waliokuwa katika kitengo hiki mwaka 2020. Hali kadhalika, ruwaza za matokeo zinaonyesha kuwa matokeo ya karatasi hii yamekuwa yakiyumba tangu mwaka wa 2009. Alama ya wastani ilishuka kwa takriban alama **kumi (10)** mwaka 2010, ikapanda kwa takriban kiwango hichohicho mwaka 2011, na baadaye kushuka kwa alama **kumi na nne nukta tatu sufuri (14.30)** mwaka 2012. Mwaka 2013 ilipanda kwa kiasi kidogo mno, mwaka 2014 kwa **2.35**, na mwaka 2015 kwa takriban alama **4**. Mwaka 2016 alama ilishuka kwa takriban alama **2**, Mwaka 2017 alama hii ilishuka kwa zaidi ya alama **8**. Mwaka 2018 alama wastani ilipanda kwa takriban alama **2**, mwaka wa 2019 ilipanda kwa alama **9.28**, mwaka wa 2020 na 2021 ilishuka kwa alama **1.51** na **3.53**, mtawalia.
- (v) Matokeo ya karatasi ya tatu (102/3) ya mwaka wa 2021 yameimarika kwa alama **5.31** kutoka alama wastani **25.88** mwaka 2020 hadi **31.19** mwaka huu. Hali kadhalika, idadi ya watahiniwa waliopata alama za juu imeimarika zaidi. Alama ya juu zaidi iliyotuzwa ni **70/80**

Watahiniwa 19 ndio waliopata alama hii. Hili kadhalika, idadi ya wanafunzi walio-pata asilimia 70 (56/80) iliimarika kutoka 4,443 mwaka 2020 hadi 10.372 mwaka 2021. Hata hivyo, ni dhahiri kwamba umilisi wa asilimia kubwa ya wanafunzi katika uchanganuzi wa kifasihi bado ni hafifu mno. Kwa mfano, mwaka huu, alama iliyotuzwa wanafunzi wengi (39,330) ni 01/80. Idadi hii imepanda kutoka 30,890 walioripotiwa mwaka 2020. Hii inamaanisha kwamba wanafunzi hawa walipata sufuri katika kila swali. Aidha, takriban laki moja (95,002) ya watahiniwa walipata baina ya alama 1/80 na 5/80 katika karatasi hii ikilinganishwa na 86,175 waliokuwa katika kiwango hiki mwaka wa 2020. Hili linadokeza, ama ukosefu wa uhakiki wa makini wa tanzu za fasihi, au unyonge wa wanafunzi katika kusoma vitabu viteule.

- (vi) Licha ya mjadala wa hapo juu, uchanganuzi umeonyesha kwamba alama wastani ya somo la Kiswahili kwa jumla imepanda kiasi kwa alama 1.04 kutoka 81.05 ya mwaka 2020 hadi 82.09 mwaka huu. Hili limetokana na kuimarika kwa alama wastani ya Karatasi ya Tatu.
- (vii) Kadhalika asilimia ya watahiniwa wanaopata gredi A na A- ilipanda, japo haijafikia kiwango cha kuridhisha.
- (viii) Hata hivyo ikumbukwe kwamba alama wastani ya somo hili bado haijafikia kiwango cha kuridhisha cha (100/200).

3.2.2 Uchanganuzi wa karatasi mahususi

3.2.2.1 Insha (102/1)

Jedwali 9: Matokeo ya Karatasi ya kwanza ya miaka 2014 – 2021

Mwaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Alama ya Wastani	20.17	20.86	18.23	18.84	16.98	19.88	20.19	19.44
Alama ya Tenganisho	5.26	5.19	5.53	5.23	4.82	5.43	5.28	6.28

Jedwali hili linaonyesha kwamba, kwa kipindi cha miaka mitano (2017 - 2021), utendaji wa watahiniwa katika karatasi hii umekuwa ukiyumba. Tathmini ya kazi halisi za watahiniwa imebainisha kwamba asilimia kubwa ya watahiniwa haimudu kujieleza kwa lugha iliyokomaa. Ni wazi kwamba idadi kubwa ya watahiniwa haikuweza kukuza mada inavyostahili. Aidha, asilimia kubwa ya watahiniwa ilipata chini ya nusu ya alama zilizotengewa karatasi hii (1/40 - 19/40). Tathmini ya kazi za watahiniwa pia imedhihirisha kwamba watahiniwa hawamudu maswali yanayoshughulikia masuala mtambuko. Mgao mkubwa haukuweza kuonyesha, kwa mfano, hatua ambazo kaunti zao zinachukua kuhakikisha kujitosheleza kwa chakula (Swali la Kwanza). Wengine walishindwa kufafanua manufaa ya kuimarisha miundomsingi (Swali la Pili). Asilimia kubwa ya watahiniwa pia haikufahamu aina za miundomsingi. Wengi walizungumzia tu manufaa ya barabara. Hii ni ishara kwamba wanafunzi wengi, ama wamekosa ubunifu, au hawana mazoea ya kusoma kwa kina na kwa mapana. Kadhalika imebainika kwamba bado swali linalohusu methali halivutii idadi kubwa ya wanafunzi. Idadi ya watahiniwa walioteua swali lililorejelea methali ilikuwa ndogo ikilinganishwa na maswali mengine. Hata hivyo, walioliteua swali hili walimudu kubuni kisa kinachoafikiana na maana ya methali hii, licha ya kiwango chao cha chini cha ubunifu.

Tazama uchanganuzi wa swali la kwanza ambalo ndilo lililokuwa la lazima.

1. Lazima

Rafiki yako anasomea ng'ambo. Alipoondoka nchini, Kaunti yenu ilikuwa inakabiliwa na kutojitosheleza kwa chakula.

Mwandikie barua kumweleza hatua ambazo Kaunti yenu imechukua kutatua tatizo hili.

Swali hili lilimhitaji mtahiniwa kumwandikia mwenzake barua ya kirafiki akimweleza hatua ambazo kaunti yake imechukua kuhakikisha kujitosheleza kwa chakula.

Tungo za watahiniwa zilidhihirisha kiwango cha chini cha ubunifu. Wengi hawakuweza kukuza mada kikamilifu. Ni muhimu kukumbuka kuwa watahiniwa walikosa ubunifu hata katika maswali yale mengine.

Imebainika kwamba wanafunzi wengi hawatilii maanani usomaji wa mapana, hivyo hawadiriki kushughulikia masuala mtambuko ipasavyo katika tungo zao.

Ushauri kwa walimu

Walimu wawatayarisha wanafunzi wao katika maeneo yote kulingana na mahitaji ya silabasi ya Taasisi ya Ukuzaji Mitaala, Kenya (KICD).

Mapendekezo

- (i) Walimu waendeele kuwashirikisha wanafunzi katika mazoezi zaidi katika uandishi wa kazi za kiuamilifu na tungo za kiubunifu.
- (ii) Walimu watalie maanani matumizi ya silabasi ya KICD ili kuelekeza ufundishaji wao. Nyenzo nyinginezo kama vile mwongozo unaotolewa na Baraza la Mitihani kuhusu mada na stadi zinazotahiniwa, pamoja na vitabu vya Fasihi vinavyotahiniwa, zitumiwe kujalizana na silabasi ya KICD.
- (iii) Wanafunzi wahamasishwe kuhusu manufaa ya kuboresha stadi ya kusoma, hasa kusoma kwa mapana, na kwa kina. Kusoma huku kutapalilia ubunifu wao. Pia kutawawezesha kumudu maswali yanayohusu masuala ibuka na mtambuko iwapo yatatahiniwa.
- (iv) Walimu wateue novela nyepesi/ vitabu vya hadithi kuanzia kidato cha kwanza na kuhakikisha kuna kipindi cha kusoma kwa sauti na kwa kina ili wanafunzi wakuze stadi za usomaji. Wanafunzi wahimizwe kusoma novela hizi nje ya darasa ili kujifunza kutokana na mitindo anuwai ya kujieleza kutoka kwenye novela, vitabu vya hadithi au matini nyingine.

3.2.2.2 Lugha (102/2)

Jedwali 10: Matokeo ya Karatasi ya pili (102/2) ya miaka 2014 hadi 2024

Mwaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Alama ya Wastani	32.27	36.12	34.11	25.45	27.22	36.50	34.99	31.46
Alama ya Tenganisho	12.60	13.50	13.83	13.42	10.88	12.64	12.81	12.93

Matokeo ya karatasi ya 102/2 yameshuka kutoka **34.99** mwaka 2020 hadi **31.46** mwaka huu.

Swali la kwanza liliwatatiza sana watahiniwa wengi. Swali hili liliwahitaji watahiniwa kusoma kifungu cha ufahamu kisha kujibu maswali. Asilimia kubwa sana ya watahiniwa haikumudu maswali yaliyowahitaji kutumia ujuzi wao kupata majibu. Haya ni maswali yanayolenga kukuza stadi za ufasiri na tathmini au kiwango cha juu cha utambuzi kama vile uchanganuzi, usanisi na tathmini.

Swali la pili nalo liliwahitaji watahiniwa kusoma kifungu kisha kutoa muhtasari wa kifungu hicho kwa kurejelea masuala mbalimbali katika kifungu kwa mujibu wa maswali yaliyolizwa. Kazi husika za wanafunzi zilidhihirisha upungufu katika stadi za kutambua masuala muhimu katika matini na kuandika muhtasari Baadhi ya watahiniwa hawakumudu kuandika ufupisho ipasavyo; walinakili yale yaliyokuwa katika kifungu, na kuishia kupoteza alama kwa kuzidisha idadi ya maneno. Wengine walifupisha japo hawakuzingatia swali, hivyo, kukosa alama kwa kuwa hawakujadili hoja zilizohitajika.

Kadhalika, tathmini ya majibu ya watahiniwa katika Swali la Tatu (Matumizi ya Lugha) ilionyesha umilisi hafifu wa stadi za lugha. Asilimia kubwa mno la watahiniwa haikufikia kiwango kidogo zaidi cha umilisi (kupata majibu sahihi kwa angaa nusu ya maswali katika sehemu hii).

Ruwaza hii ya utendaji pia inadhihirika katika Swali la Nne (Isimujamii) ambalo lilitathmini uwezo wa mwanafunzi kutumia lugha kimuktadha. Swali hili lilitathini sajili za mahojiano na matangazo ya mchezo wa kuogelea. Wanafunzi wengi hawakumudu kutumia ujuzi wao kung'amua sajili ya mahojiano. Wengi waliyamisha kwa ujumla kama sajili ya ofisini. Hali kadhalika, japo baadhi ya wanafunzi walitambua sajili ya matangazo ya mchezo wa kuogelea/mashindano ya kuogelea, hawakumudu kulishughulikia swali hili kwa kina kwa kupungukiwa na hoja. Kazi za watahiniwa wengi zilisheni makosa ya sarufi na hijai ambayo yaliwakosesha alama.

Tutachanganua swali la tatu.

- (a) Tofautisha sauti zifuatazo: (alama 2)
- (i) /l/ na /r/
- (ii) /m/ na /b/
- (b) Bainisha matumizi ya 'ni' katika sentensi ifuatayo: (alama 1)
- Wasaidieni wale, walinisaidia wakati wa shida.
- (c) Andika neno moja lenye silabi za muundo ufuatao: (alama 1)
- Konsonanti + Konsonanti, Irabu + Konsonanti, Konsonanti, Irabu
- (d) Tunga sentensi kubainisha kiunganishi kitegemezi. (alama 2)
- (e) Tumia neno 'vile' katika sentensi kama:
- (i) Kiwakilishi (alama 1)
- (ii) Kielezi (alama 1)
- (f) Kutokana na mzizi '-erevu' unda:
- (i) nomino (alama 1)
- (ii) kivumishi (alama 1)
- (g) Nomino zifuatazo zimo katika ngeli gani? (alama 2)
- (i) teo .....
- (ii) chanda .....
- (h) Ainisha virai katika sentensi ifuatayo: (alama 3)
- Wale wengine watasafiri ughaibuni kwa ndege.
- (i) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya umoja. (alama 1)
- Nguo walizouza madukani mwao ziliwavutia watalii.
- (j) Geuza sentensi ifuatayo katika hali yakinishi. (alama 1)

(k) Akifisha sentensi ifuatayo. (alama 2)

lo kadio hamadi ndiye mwandishi wa kisiwa chenye tunu

(l) Andika sentensi ifuatayo katika usemi halisi (alama 2)

Mama alimwita Juma na kutaka kujua namna alivyofaulu kuuzima moto huo.

(m) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kufuata maagizo. (alama 2)

Seremala alilainisha mbao. Seremala alikuwa kiwandani. (Uganisha kuwa sentensi moja inayoanza kwa 'Mbao' bila kubadilisha maana.)

(n) Andika kinyume cha sentensi ifuatayo kwa kuzingatia maneno yaliyopigiwa mstari. (alama 1)

Punde tu alipouliza swali hilo Koru aliingia darasani.

(o) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya mazoea. (alama 1)

Jani ambalo lilipukutika lilipeperushwa na upepo.

(p) Changanua sentensi ifuatayo kwa kielelezo cha mstari. (alama 2)

Wakulima hawa wanapanda zao hili daima.

(q) Andika sentensi ifuatayo upya ukianzia kwa yambwa tendewa. (alama 1)

Andai alimnyweshwa babu uji kwa kikombe.

(r) Tunga sentensi moja kuonyesha maana mbili za neno somo. (alama 2)

(s) Tunga sentensi kubainisha matumizi yafuatayo ya 'kwa'. (alama 2)

(i) sehemu ya kitu

(ii) namna

(t) Tunga sentensi moja kubainisha kishazi huru na kishazi kitegemezi. (alama 2)

(u) Andika maana mbili zinazojitokeza katika sentensi ifuatayo: (alama 2)

Fundi alimkatia Makaa utepe huo.

(v) Zimwi lilizidi kukimbia.
Shujaa aliongeza mwendo kulifikia.
(Uganisha kuwa sentensi moja kwa kutumia neno 'kadiri') (alama 2)

(w) Tunga sentensi zifuatazo:

- (i) agizi
- (ii) hisishi

Maswali katika sehemu hii yalilenga mada mbalimbali za kisarufi kama zilivyopendekezwa na silabasi. Maswali yalimhitaji mtahiniwa kutumia ujuzi wake wa dhana za kisarufi na za matumizi ya lugha kujibu maswali aliyopewa. Imebainika kwamba utendaji wa wanafunzi katika dhana za kimsingi za lugha kama vile ugeuzaji, uakifishaji, aina za maneno, nyakati na hali, kuandika katika umoja na wingi, mnyambuliko wa vitenzi, na uchanganuzi wa maana katika kiwango cha sentensi unaendelea kuwa hafifu. Ni wazi kwamba tatizo hili linachangia kuongezeka kwa makosa ya sarufi, hijai na kimuundo katika mawasiliano. Hili lina athari za kudumu katika utendaji katika sehemu nyingine za karatasi hii. Linawafanya watahiniwa wengi kupoteza alama katika maswali ya Ufahamu, Ufupisho na Isimujamii.

Mapendekezo

- (i) Stadi ya kusoma kwa ufahamu ikuzwe kuanzia vidato vya awali. Walimu wawahimiza wanafunzi kusoma vitabu vyepesi vya hadithi, novela na makala anuwai ili kujiimarisha katika kuchanganua masuala mbalimbali katika matini.
- (ii) Ufunzaji wa ufahamu uboreshwe kwa kumhusisha mwanafunzi zaidi.
- (iii) Shughuli za ujifunzaji zizingatiwe zaidi katika ujifunzaji wa stadi na mada za lugha kwa jumla. Walimu wawashirikishe wanafunzi katika tathmini endelevu kupitia mazoezi ya mara kwa mara wakizingatia vipengele vyote vya lugha.
- (iv) Wanafunzi watathminiwe katika stadi za juu za tambuzi. Walimu waandae mazoezi ambazo yanahimiza ukuzaji wa umilisi wa stadi za juu kama vile matumizi/utekelezaji, uchanganuzi, usanisi na tathmini. Wasijikite tu katika maswali na shughuli zinazowafanya wanafunzi kuchopoa majibu moja kwa moja kutoka kwenye muktadha uliotolewa au kukariri kutoka kumbukizi zao.
- (v) Wanafunzi wapewe mazoezi ya ufahamu na muhtasari mara kwa mara huku wakihimiza kuzingatia mtiririko ufao ili wapate kuzoea kutumia viunganishi kutiririsha hoja katika kujibu maswali ya muhtasari.
- (vi) Walimu wasisitize vipengele vyote vya kimsingi vya sarufi kuanzia kidato cha kwanza hadi kidato cha nne.
- (vii) Mwelekeo mseto katika ufunzaji uzingatiwe. Mathalan mwalimu anaweza kutumia Fasihi kufunzia mada tata za sarufi, kama vile aina za sentensi. Hili litachangia katika kulihuisa somo la sarufi na masomo mengine hivyo kuwafanya wanafunzi kulichangamkia.
- (viii) Walimu na wanafunzi watalii maeneo yote ya sajili bila ya kujifunga kwa chache tu ambazo ni za kawaida.
- (ix) Masuala yote katika silabasi yazingatiwe.

Jedwali 11: Matokeo ya Karatasi ya tatu (102/3) ya miaka 2014 hadi 2021

Mwaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Alama ya Wastani	42.93	38.80	25.67	25.15	22.20	21.08	25.88	31.19
Alama ya Tenganisho	15.81	15.38	12.87	13.42	11.95	12.64	16.00	19.48

Matokeo haya yanaonyesha kuwa utendaji wa watahiniwa katika karatasi hii uliimarika. Hata hivyo, bado kuna asilimia kubwa (39,330) ya watahiniwa ambayo ilipata alama 1/80. Hali kadhalika, karatasi za watahiniwa zimebainisha kwamba changamoto kuu inayokumba utendaji wa wanafunzi katika Fasihi ni, ama kutozingatia vipengele muhimu vya uchanganuzi wa kifasihi wanapovisoma vitabu viteule, au kutovisoma vitabu hivyo. Ithibati ya haya ni kutoweza kutambua mhusika katika muktadha uliotolewa, pamoja na kuwachanganya wahusika; mtahiniwa akajadili sifa za mhusika mwingine badala za yule aliyelengwa na swali. Kadhalika, kazi za watahiniwa zilibainisha kutomudu maswali ambayo yanamhitaji mtahiniwa kujadili umuhimu wa vipengele vya kiploti kama vile mandhari katika kuvijenga vipengele vingine vya kazi husika kama vile wahusika na maudhui. Juu ya hayo, japo baadhi ya watahiniwa walilimudu swali la Fasihi Simulizi, yaelekea kwamba ujifunzaji wa tanzu hii bado ni hafifu. Asilimia kubwa iliepuka swali hili. Baadhi ya waliolifanya hawakumudu kujibu maswali yaliyowahitaji kutumia viwango vya juu vya utambuzi kujibu mwaswali kutokana na utungo waliopewa. Watahiniwa hawa hawakumudu kujibu ipasavyo maswali yaliyolenga kukuza stadi za kiwango cha juu cha utambuzi kama vile uchanganuzi, usanisi na tathmini, hasa swali lilitowahitaji kufafanua mikakati ambayo wanaweza kuweka ili kukidumisha kipera cha ngano ambacho kinaendelea kufifia katika jamii yao.

Hali kadhalika, tathmini ya karatasi halisi za watahiniwa ilibainisha kwamba asilimia kubwa ya watahiniwa, hata wale wanaopata alama za juu zaidi katika karatasi hii, bado haimudu kuwasilisha hoja kwa njia komavu. Kazi za watahiniwa zimepwezwa na makosa mengi ya kisarufi, kimuundo na hijai. Kadhalika, pameibuka mtindo wa kuwasilisha hoja kwa ufupi mno, bila kuzitolea mifano na maelezo kutoka matini husika ya kifasihi. Hili linawafanya watahiniwa wengi kupoteza alama. Vile vile maswali ya ushairi yangali yanaepukwa na watahiniwa wengi. Hata wale wanaodiriki kuyashughulikia, utendaji wao ni hafifu mno. Imebainika kwamba baadhi ya masuala ya kimsingi ya ushairi kama vile toni na taswira hayafunzwi kikamilifu, hivyo yanapotokea katika mtihani watahiniwa wengi hupoteza alama kwa kutoweza kung'amua masuala husika. Hawamudu kutumia ujuzi wa dhana husika kujibia maswali.

Tutachanganua swali la kwanza kwani ndilo lililokuwa la lazima.

SEHEMU A: TAMTHILIA

P. Kea: Kigogo

1. Lazima

- (a) “Aikose? Asiya ni mwanamke halisi bwana! Amemweka Bi Husda hapa.”
- (i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (ii) Eleza vipengele viwili vya kimtindo alivyotumia msemaji kufanikisha uwasilishaji wa ujumbe. (alama 2)
- (iii) Fafanua sifa nne za anayeambiwa maneno haya. (alama 4)
- (b) “Kuzorota kwa maadili kunachangia kuzorota kwa mahusiano ya kijamii.” Thibitisha kauli hii kwa kurejelea tamthilia ya *Kigogo*. (alama 10)

Hili lilikuwa swali la kimuktadha ambalo lilimhitaji mtahiniwa kuwa ameisoma tamthilia ya Kigogo kwa kina ili kubainisha matukio katika tamthilia na hivyo basi kung'amua wahusika, matendo na sifa zao. Swali hili pia lilihitaji mtahiniwa kuchanganua vipengele vya kimtindo katika dondoo. Moja kati ya maswali katika sehemu hii lilimhitaji mtahiniwa kutathmini uhusiano kati ya wahusika au umotishaji wa wahusika na maudhui. Lilimhitaji mtahiniwa kujadili jinsi kuzorota kwa maadili kulivyochangia kuzorota kwa mahusiano ya kijamii. Asilimia muhimu ya watahiniwa ilishindwa kuung'amua uhusiano huu na kubakia katika kiwango cha chini cha utendaji. Hili lilidhihirisha umilisi finyu wa stadi za uwazaji kina/uwazaji wa kihakiki na uchanganuzi.

Hali kadhalika, uchanganuzi wa utendaji wa watahiniwa katika swali hili, na hata katika maswali mengine ulidhihirisha usomaji hafifu wa vitabu vya fasihi. Watahiniwa wengi hawakuweza kuliweka dondoo katika muktadha. Pia, hawakuweza kutambua mhusika aliyerejelewa. Mbali na hayo, imedhihirika kwamba wanafunzi wengi hawazielewi istilahi za kimsingi za uchambuzi wa kazi za kifasihi. Kwa mfano, baadhi ya watahiniwa walishindwa kuchanganua mtindo katika baadhi ya madondoo. Wengine hawakuelewa dhana za kimsingi za ushairi kama vile kuandika kwa lugha ya kinathari, aina za taswira na aina za urudiaji.

Hitimisho

Kutokana na uchanganuzi wa hapo juu, ni dhahiri kwamba japo utendaji wa wanafunzi katika somo la Kiswahili kwa jumla umeimarika mwaka huu, matokeo ya karatasi ya Pili yalishuka. Vilevile ni dhahiri kwamba matokeo ya watahiniwa katika somo la Kiswahili kwa jumla bado hayajafikia kiwango cha kuridhisha. Inatumainiwa kwamba walimu na wanafunzi watafaidi kwa uchanganuzi uliotolewa, na kwamba watazingatia mapendekezo yaliyotolewa katika ripoti hii ili kuendelea kuimarisha utendaji wa wanafunzi katika Kiswahili.

- (i) Walimu wawaongoze wanafunzi kuvisoma na kuvichambua vitabu vilivyoteuliwa kwa ukamilifu huku wakizingatia vipengele vifuatavyo vya uchanganuzi wa kazi za kifasihi:
- Dhamira na maudhui
  - Fani, kama vile:
    - Mandhari - Maana na umuhimu wayo;
    - Ploti - vipengele kama vile mbinu rejeshi, elekezi na sadfa, na umuhimu wayo;
    - Usimulizi - nafsi na wakati katika usimulizi;
    - Wahusika - Sifa na umuhimu wao katika kuzijenga kazi za kifasihi;
    - Muundo - urudiaji, usambamba....,n.k
    - Mtindo, kama vile taswira, kinaya toni, n.k
- (ii) Wanafunzi wahimizwe kusoma na kutambua masuala muhimu yanayojitokeza katika vitabu viteule.
- (iii) Wanafunzi wawekewe misingi bora katika Fasihi Simulizi tangu kidato cha kwanza na kuongozwa kujiimarisha katika mada zote za Fasihi Simulizi kulingana na upeo uliopendekezwa na mtaala wa Shule za Upili.
- (iv) Walimu wawaelekeze wanafunzi wao kutambua na kutumia istilahi muhimu za ushairi ili kuupalilia ukakamavu wao katika kuyajibu maswali ya ushairi.
- (v) Mbinu za kuchanganua ushairi zifunzwe katika upana na kina kulingana na kiwango hiki.
- (vi) Wanafunzi wakumbushwe kwamba vipengele vya kazi ya kifasihi ni vile vile. Kwa mfano; taharuki na toni huweza kuchanganuliwa katika ushairi, na vilevile katika tamthilia na tungo za kinathari, kama vile riwaya.
- (vii) Ujifunzaji wenza uhimizwe ili wanafunzi waweze kujifunza kutoka kwa wenzao. Hili linaweza kufanikishwa kwa mwalimu kuwagawa wanafunzi katika vikundi vidogo vitakavyowawezesha kufanya utafiti kuhusu mada mbalimbali na kuwasilishiana ili kujiimarisha.
- (viii) Walimu na wanafunzi wafaidike kwa kutumia mitandao na vifaa vya kidijitali kubadilishana mawazo. Walimu wanaweza kuwahimiza wanafunzi kutumia mitandao kwa njia ifaayo kujifunza kutoka kwa wenzao wa shule nyingine. Walimu wanaweza kuwaelekeza wanafunzi kubuni jumuiya ya kimtandao za kujifunzia kupitia, kwa mfano, ukumbi wa *WhatsApp*. Hapo wanaweza kutuma masuala ambayo yanawapa changamoto.
- Tanbihi: Ni muhimu walimu na wanafunzi kukumbuka kwamba mitandao hii haipaswi kuwa vyanzo vya udanganyifu katika mitihani na tathmini mbalimbali. Sharti maadili yadumishwe katika mitandao yote inayotumiwa katika ujifunzaji.***
- (ix) Hali kadhalika, ipo haja ya walimu kuandaa warsha na makongamano ili kufanikisha kujadiliwa kwa mada na stadi ambazo zinaelekea kuwatatiza zaidi walimu na wanafunzi.